

Četvorica su ušla u vrt (Pardes)

Kotel DaDon*
kdadon@gmail.com

UDK: 296.165
Prethodno priopćenje / Preliminary communication
Primljeno: 28. srpnja 2014.
Prihvaćeno: 29. listopada 2014.

Ovaj rad ima za cilj propitati jednu od najzanimljivijih priča koje donosi rabin-ska mistična literatura, priču o četvorici koja su pokušala ući u Pardes. Mnogi je učenjaci smatraju upozorenjem protiv izučavanja misticizma. Isto tako, oni se uglavnom slažu da je tradicija koja se iznosi u ovoj priči upozorenje koje želi odvratiti one koji bi mogli pokušati »ući u Pardes«, dakle, baviti se izučavanjem židovskog misticizma, mističkim špekulacijama, interpretacijama ili praksom. Rabinska legenda o četvorici koja su ušla u Pardes ima prilično značajnu ulogu u znanstvenoj raspravi o karakteru židovskog misticizma te načinu na koji se o njemu razmišljalo u talmudsko vrijeme. Ovim radom željeli bismo raščlaniti identitete i pozadinu četiriju glavnih aktera ove priče: Šimona ben Azaja, Šimona ben Zome i Eliše ben Abuje (Ahera) koji su predstavljeni kao antitip idealnog Rabi Akive, koji utjelovljuje osobine koje nedostaju svakome od njih. Prije negoli se upusti u raspravu, autor raščlanjuje tri inačice priče koje se pojavljuju u različitim izvorima; u Tosefti, u Babilonskom Talmudu i u Zoharu. Potom autor tumači koncept Pardesa u rabinskoj literaturi i židovsko stajalište u vezi izučavanja kabale. Glavna rasprava se bavi četvoricom rabina i njihovom osobnom povijesti. Raščlamba tih pitanja načinjena je na temelju niza izvora rabinske literature, od talmudskih vremena preko srednjega vijeka, sve do suvremenih rabina i literature koja je ovdje prvi put prevedena na hrvatski jezik. Tekstove s hebrejskog i aramejskog preveo je sam autor.

Ključne riječi: *Pardes, Zohar, Ben Azaj, Ben Zoma, Aher, Rabi Akiva.*

---

* Doc. dr. sc. Kotel DaDon, predstojnik Katedre za judaistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska; glavni je rabin Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj.

I. Tekstovi

Ova se legenda pojavljuje u različitim oblicima kroz cjelokupnu drevnu rabinsku literaturu, u Tosefti¹ (Hagiga 2,3-4), Jeruzalemskom Talmudu (Hagiga 2,1, 77b), Babilonskom Talmudu (Hagiga 14b, 15a,b), Midrašu² o Pjesmi nad pjesmama (*Šir* Haširim Raba 1,4) i Zoharu.

Inačica iz Tosefte najranijeg je datuma pa ćemo njome i započeti. Inačica iz Babilonskog Talmuda općenito se smatra normativnim³ oblikom i ima prednost pred Jeruzalemskim Talmudom, stoga ćemo navode donositi iz inačice Babilonskog Talmuda. Jednako tako navode ćemo davati i iz inačice koja se pojavljuje u Zoharu,⁴ a koja nam pruža mnogo više podataka.

¹ *Tosefta* – dodatak (aramejski); glavna zbirka berajta, dodatak Mišni i, prema uzoru na nju, uređena u šest dijelova, napisana hebrejski; tosefta je uz gotovo svaki traktat Mišne, u pravilu sadrži stariji tanaitski materijal, do oko 200. godine; vrijednost je u objašnjavanju raznih halaha iz Mišne, proširenju i dodanim pojedinostima.

² *Midraš* – tumačenje; komentari Tore; dvije su vrste midraša: *agadički* (pripovjedački) i *halahički* (propisujući); prikupljeni u zbirkama (vidi još u: Kotel DaDON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil, 2009, 503-505).

³ Babilonski i Jeruzalemski Talmud razlikuju se u dvije bitne crte: rasprave i dijalози u Babilonskom Talmudu su dulji, a aramejski jezik Babilonskog Talmuda razlikuje se od aramejskog Jeruzalemskog Talmuda. Osim vanjskih razlika, postoje među njima i razlike u halahičkim mišljenjima. U skladu s pravilom koje je utvrđeno u kasnije doba, halahu se može izvoditi i iz Babilonskog i iz Jeruzalemskog Talmuda. Kada, međutim, postoji razlika u mišljenjima u dva Talmuda, halaha je prema Babilonskome. To pravilo potječe iz doba gaona (Haj Gaon, Tešuvot hageonim. Assaf, 1927, 125-126). Razlog za to je slabija kvaliteta redakcije Jeruzalemskog Talmuda, teška politička i društvena situacija u Izraelu u doba redakcije Jeruzalemskog Talmuda, za razliku od plodonosnog mira koji je uživalo uredništvo Babilonskog Talmuda. Uz to, količina materijala u Jeruzalemskom Talmudu iznosi oko trećinu materijala Babilonskog Talmuda. Babilonski Talmud je uređen kasnije, pa su se kasniji rabini mogli služiti radom ranijih.

⁴ *Zohar* – je osnovna knjiga kabale, odnosno židovske mistike, nauka o tajnama. On je »Tora« za sve kabaliste. Ideja *Zohara* jest u tome da svaka riječ i svaka tema u Tori ima sjajnije značenje i smisao od onoga koji se pojavljuje u prvome redu spoznaje. Zohar je nadahnuo kabaliste iz 16. stoljeća na otkrivanju tajne Vječnoga iz Tore. Ta je knjiga dobila središnje mjesto u duhovnom životu židovstva u godinama najvećeg utjecaja kabale na židovski život, između 1500. i 1750. Kao što su u Talmudu Židovi vidjeli temeljni izvor za razumijevanje zakona Tore i za njihovo tumačenje, tako je velik dio njih u Zoharu vidio glavni izvor za spoznavanje tajni Tore, svjetonazora, spoznaju tajni stvaranja i tajne našeg postojanja. Prema židovskoj tradiciji, autor knjige je rabi Šimon bar Johaj. *Zohar* je tek u trinaestom stoljeću iznova otkrio i popularizirao ga u Španjolskoj Moše de Leon (1250-1305). Prvi put je Zohar tiskan u godinama 1558. do 1560. Zohar sadrži mistična tumačenja i objašnjenja rečenica i odsječaka Tore, prema primjeru agadičkih midraša. Sastoji se od više knjiga i knjižica: *Petiha*, *Sifra diceniuta*, *Idra raba*, *Idra zuta*, *Raja mehemana*, *Midraš haneelam*, *Idra deve miškana*, *Hehalot*, *Raza derazin*, *Saba demišpatim*, *Sitre Hatora*, *Tikune Hazohar*, *Zohar hadaš*.

1. U Tosefti

Tosefta je u osnovi najraniji komentar Mišne, posebno je uređivan, te nije ušao u Talmud. Ovo što slijedi navod je iz drugog poglavlja traktata Hagiga u Tosefti, halahe⁵ 1 do 7. Iako se priča o Četvorici koji su ušli u voćnjak pojavljuje u halahama 3 i 4, odlučio sam navesti još nekoliko odlomaka, jer smatram da je to u općenitom smislu važno za našu raspravu o židovskom misticizmu, te za istraživanje konteksta našeg izučavanja:

1. »Zakone o nedopuštenim spolnim odnosima, ne smiju iznositi tri osobe zajedno, već ih mogu iznositi dvojica, *maase berešit* [tj. 'djelo ili istraživanje stvaranja'] ne dvojica, već jedan, a *maase merkava* [tj. 'djelo ili priču o božanskim kolima', o kojoj se govori u prvom poglavlju Ezekiela] jedan sam, osim ako nije mudar i ne razumije spontano. Priča o Rabi Johananu ben Zakaiju, koji je jahao na magarcu, kada mu je Rabi Eleazar ben Arah, koji je vodio magarca iza sebe, rekao: 'Rabi, nauči me jedan odlomak o građi kola.' On mu reče: 'Nisam li ti još na početku rekao da oni ne podučavaju kola s jednom osobom, osim ukoliko ona nije učenjak koji je to u stanju razumjeti svojim vlastitim znanjem?' On mu reče: 'Dopusti mi da sada razmotrim pred tobom.' On mu reče: 'Govori.' Rabi Eleazar ben Arah počeo tumačiti o građi kola. Rabi Johanan ben Zakai siđe sa svog magarca i umota se u svoj talit. Njih dvojica sjedoše na kamen pod maslinom i on razmatraše pred njim. Ovaj usta i cjeliva mu glavu pa reče: 'Blagoslovljen Gospod Bog Izraelov koji daje sina Abrahamu, ocu našem koji zna kako razumjeti i rastumačiti slavu svoga oca na nebesima. Neki dobro tumače, ali ne provode dobro, drugi provode dobro, ali ne tumače dobro. Eleazar ben Arah tumači dobro i provodi dobro. Blagoslovljen bio ti, Abrahamo, oče naš, što je iz slabina tvojih došao Eleazar ben Arah, koji zna kako razumjeti i rastumačiti slavu oca svoga na nebesima.'

2. Rabi Jose ben Rabi Jehuda reče: 'R. Jehošua razmatraše [kola] pred Rabi Johananom ben Zakaijem, Rabi Akiva pred Rabi Jehošuo, a Hananija ben Hahina pred Rabi Akivom.'

3. Četvorica uđoše u voćnjak. Jedan se zagleda i nestade ga, jedan se zagleda i bi ubijen, jedan se zagleda pa odreže mladice, a jedan se uspe čitav i siđe dolje čitav. Ben Azaj se zagleda i nestade. U vezi njega Pismo kaže: 'Dragocjena je u očima Gospodnjim smrt pravednika njegovih' (Ps 116, 15; IŠ). Ben Zoma se zagleda i bi ubijen. U vezi njega Pismo kaže: 'Kad naiđeš na med, jedi umjereno, kako se ne bi prejeo i pojedeno izbljuvao' (Izr 25, 16). Eliša se zagleda pa odreže mladice. U vezi njega Pismo kaže: 'Ne daj ustima svojim da te navode [tijelo tvoje, *op. aut.*] na grijeh' (Prop 5, 5).

4. Rabi Akiva uspe se čitav i siđe dolje čitav. U vezi njega Pismo kaže: 'Privuci me k sebi, požurit ćemo se. [Kralj me uveo u odaje svoje]' (Pj 1, 4; IŠ, KS).

5. Prispodoba: S čime se ovo može usporediti? S kraljevim voćnjakom ponad kojega je podignuta gornja soba. Što da napravi čovjek? Neka gleda, ali neka time ne napasa oči svoje. Oni upotrijebiše još jednu prispodobu: S čime se ovo može usporediti? S glavnom cestom koja ide između dva puta, jednoga u pla-

⁵ *Halaha* – 1. pravni dio židovske vjerske književnosti; naziv dolazi od glagola *halah* (ići), jer *idemo*, tj. *slijedimo* židovsko pravo; 2. pojedina odredba iz sustava *halaha*.

menu, drugoga pod snijegom. Onaj koji skrene na ovu stranu, opeče ga plamen. Onaj koji skrene na onu stranu, ozebe od snijega. Što da učini čovjek? Neka hodi samo sredinom i neka ne skreće, ni amo niti tamo.

6. Pripovijest o Rabi Jehošui koji je sam išao glavnim putem, a prema njemu je dolazio Ben Zoma. Kada je došao do njega, nije ga pozdravio. On mu reče: 'Otkuda i kamo, Ben Zoma?' Ovaj mu reče: 'Razmatrah djela stvaranja, i nema ni podlanice [razmaka] između gornjih voda i donjih voda, jer je rečeno: 'Duh Božji lebdio je nad vodama' (Post 1, 2). A kaže i: 'Poput orla što bdi nad gnijezdom [nad svojim orličima lebdeći]' (Pnz 32, 11-12). Upravo kao što orao lebdi nad svojim gnijezdom, dotičući ga i ne dotičući, tako između gornjih i donjih voda nema mjesta više od podlanice.' Reče Rabi Jehošua svojim učenicima: 'Ben Zoma je već s one strane.' To se dogodilo ne mnogo dana prije negoli je Ben Zoma preminuo.

7. Onaj koji razmišlja o četirima stvarima bolje bi mu bilo da se nije ni rodio: Što se nalazi iznad, što se nalazi ispod, što je prije i što je poslije? Netko može misliti o [netko može istraživati u vezi vremena] prije stvaranja; stoga Pismo veli: 'Od dana, kad stvori Bog čovjeka na zemlji' (Pnz 4, 32, IŠ). Netko može misliti o vremenu prije nego li su stvorena godišnja doba; stoga Pismo kaže: 'Od jednoga kraja neba do drugoga' (Pnz 4, 32; IŠ). Zbog čega Pismo kaže: 'Od dana, kad stvori Bog čovjeka na zemlji?' Od dana, kad stvori Bog čovjeka na zemlji, obrazlaži; a ne obrazlaži ono što je iznad i što je ispod i što je bilo i što će biti.«⁶

2. U Babilonskom Talmudu u Berajti:⁷

»Naši rabini su naučavali: *Četvorica uđoše u vrt* (Pardes) ben Azaj i ben Zoma, Aher⁸ i rabi Akiva. Rabi Akiva im reče: 'Kad stignete do kamenova od čistog mramora [koji daju privid vode], ne recite, voda, voda [tj. kako da idemo dalje]! Jer je rečeno: "Tko govori laži, neće opstati pred mojim očim (Ps 101, 7). Ben Azaj je zavirio i umro, a o njemu je rečeno: Dragocjena je u očima Gospodnjim smrt pravednika njegovih (Ps 116, 15; IŠ). Ben Zoma je zavirio i zadobio udarac (sišao s uma), a o njemu je rečeno: 'Jesi li našao meda, jedi samo koliko ti je dosta, inače, ako ga se prejedeš, izbljuvat ćeš ga' (Izr 25, 16). Aher je odrezao mladice (postao heretik). Rabi Akiva je otišao neozlijeđen.«⁹

⁶ Tosefta (Lieberman izdanja, New York, 1988), Hagiga 2,1-7 (s aram. prev. K. D.); prijevod Biblije – Izdanje: *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, gl. ur. Jure Kaštelan i Bonaventura Duda, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008. (KS). Tetragram iz originalnog prijevoda KS zamjenio sam s Božjim imenom Vječni, jer u židovstvu nije dopušteno koristiti se Božjim imenom JHVH.; Izdanje: *Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, prev. Ivan Ev. Šarić, 3. popravljeno izdanje, Split, Verbum, 2008. (IŠ).

⁷ *Berajta* – na aramejski »vanjski«; misli se na »vanjske« mišne, koje urednici nisu uvrstili u Mišnu, već su zadržane u usporednoj zbirci; vidi još DaDon, *nav. dj.*, 515.

⁸ *Aher* – *dosl. drugi*, tim su nazivom, *Elišu ben Abuju* nazivali nakon njegovog otpada. On je bio učitelj Rabi Meira.

⁹ Usp. Babilonski Talmud izdanje iz Vilnusa – Machon Tevel, izdanje: Bnei Brak, 1961. (dalje: BT), Hagiga 14b; vidi i midraš Šir haširim raba 1., Jeruzalem, reprint izdanja iz Vilnusa 1878. (s aram. prev. K. D.).

3. Priča iz Zohara:

»Četvorica uđoše u vrt (Pardes) i svima to mjesto bi dokaz za ona četiri počela i svaki se od njih veza za to mjesto: jedan za vatru, jedan za vodu, jedan za vjetar i jedan za zemlju, i svi oni bijahu ukalupljeni u svojim početima kad uđoše, osim besprijekornoga i pobožnoga koji uđe zdesna, držaše se zdesna pa se podiže i kada dođe do tog mjesta koje se zove 'Dvorana ljubavi' on prione uz nju htijenjem srca i reče: 'Ovu dvoranu treba obložiti gornjim Svetištem s velikom ljubavlju.' Tada on razumje tajnu vjerovanja te otiđe gore i upotpuni malo ljubavi s mnogo ljubavi, kako treba. *I stoga umre s ljubavlju i duša ga napusti u ovom retku 'i ljubiti ćeš' – ljubi Gospoda... (Pnz 6, 5) – Blagoslovljen bio njegov udio.* Svi oni drugi spustiše se natrag, svaki od njih, i bijahu kažnjeni početom s kojim siđoše:

Eliša se spusti nalijevo, što je vatra, i siđe i više se ne pope, te susretnu 'drugu stranu' koja se naziva inim Bogom i bi kažnjen time da mu bude oduzeta mogućnost pokajanja, pa bi izbačen otamo, jer 'druga strana' prionu uz njega i zbog toga bi prozvan aher (što znači 'drugi').

Ben Azaj siđe dolje posredstvom počela zemlje, i prije negoli dotaknu užareno tlo, što ide prema toj drugoj strani, on bi prikovan uz to tlo i umrije, i o tome je rečeno: 'Dragocjena je u očima Gospodnjim smrt pravednika njegovih' (Ps 116, 15).

Ben Zoma siđe dolje posredstvom počela vjetra (duha), te susretnu drugog duha koji dođe zajedno s nečistotom i naziva se 'zla kuga', te ga zato udari i ne naseli se u njemu.

I svaki od njih ne bijaše pošteđen kazne. A u vezi toga Salomon reče: 'Ali je na zemlji ispraznost, te pravednike stiže sudbina opakih' (Prop 8, 14), pošto oni koji siđoše ljestvama drugih bijahu kažnjeni.

Dođite i vidite, jer zbog toga što se Rabi Akiva uspe kako treba, uđe u miru i izađe u miru, David postavi pitanje i ne dobi odgovora – pisano je: 'Rukom svojom, Gospode, od ljudi, od ljudi ovoga svijeta, kojima je dio ovaj život' (Ps 17, 14; IŠ), pitaše se zašto oni što bijahu ubijeni bijahu pravedni, koji ne počinije grijeha i ne zaslužiše da budu kažnjeni.«¹⁰

II. Rasprava

1. »Pardes«

Četvorica su ušla u vrt (Pardes) što zapravo znači riječ Pardes? Hebrejska riječ *pardes* (voćnjak) u Bibiji se pojavljuje nekoliko puta.¹¹ Od nje je nastala i latinska riječ *paradisus* koja je putem latinskog ušla u mnoge svjetske jezike.

¹⁰ Zohar, Vilnius izdanja, 1924, II (Šemot), parašat Pekude 220a. Ovaj se odlomak nalazi u dijelu Zohara koji opisuje Hehalot – palače Edenskog vrta i palače Gehinoma (»pakla«); s aram. prev. K. D.

¹¹ Vidi: Pjesma nad pjesmama 4, 13; Nehemija 2, 8.

U židovskoj se tradiciji riječ *pardes* odnosi na četiri pristupa izučavanju Tore. Sama je riječ, koja se ponekada piše kao PaRDeS, kratica nastala od početnih slova četiriju pristupa:

1. *Pešat* פֶּשֶׁט – značenje; učenje na razini doslovnog značenja teksta.
2. *Remez* רֵמֵז – znak, ukazivanje; tekst alegorijski ukazuje na dodatno značenje.
3. *Deraš* דְּרָשׁ – tumačenje; istraživanje dodatnog, dubljeg, ponekad metafizičkog značenja.
4. *Sod* סוֹד – tajna; najdublja, mistična razina tumačenja.

Od početnih slova tih četiriju riječi stvorena je kratica *pardes* פֶּרְדֵּס, koja kada se pročita kao riječ, znači *vrt* (פֶּרְדֵּס). Svatko može ući u vrt i ubrati što mu se sviđa i svakoga srce vuče k drugoj metodi učenja.

U sklopu ovoga što govorimo to bi značilo da su se ova četiri velika rabina zaputila u duboko proučavanje Tore, do njezine najdublje, mistične razine. Ishod je bio izuzetno težak: smrt, mentalni poremećaj i hereza, a samo je jedan izašao čitav.

2. *Pardes u rabinskoj literaturi*

Kakav status ima ova priča o četvorici koja su ušla u *pardes* u učenju drevnog židovskog misticizma? Odgovor na ovo pitanje vezan je uz znatno veće pitanje, a to je: Koliko je misticizma bilo prisutno u rabinskom judaizmu? I način tumačenja ove priče također će se odraziti na odgovor.

Općenito govoreći, postoje dva glavna pristupa: onaj Gershoma Scholema,¹² koji u ovoj priči vidi vjerodostojan zapis ili neku vrstu dokaza o mističnom iskustvu koje se odnosi na izučavanje *maase merkava*, te time podupire ezoterički karakter priče. Različiti pojmovi koji se ovdje koriste, a posebice pojam *pardesa*, smatraju se izrazom nebeskog uzdizanja u raj i time dokazom mističkog iskustva.¹³ Drugi pristup ne pridaje preveliko značenje mističkim i ekstatičkim čimbenicima priče o *pardesu*, već u toj priči vidi prisposobu ili metaforu, a ne zapis ili svjedočanstvo o događaju mistične prirode. Ephraim E. Urbach, iznosi mišljenje da je ta priča prisposoba,¹⁴ a ne mistični zapis. Pokušat ćemo u

¹² Gershom G. SCHOLEM, *Jewish Gnosticism. Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, New York, Jewish Theological Seminary of America, 1965, 14-19.

¹³ Usp. Scholem, *Jewish Gnosticism...*, 16.

¹⁴ Ephraim E. URBACH, Ha-Masorot al Torat ha-Sod bi-Tekufat ha-Tanna'im, u: E. E. URBACH, R. J. Zvi WERBLOWSKY, Chaim WIRSZUBSKI (ur.), *Studies in Mysticism and Religion Presented to Gershom G. Scholem on His Seventieth Birthday by Pupils, Colleagues and Friends*, Jerusalem, Magnes, 1967, 1-28 (Hebrew).

nekoliko sljedećih redaka, kroz brojne izvore rabinske literature, prozrijeti što je tema ove prispodobe, a napose Pardes.

Naši učenjaci rabe voćnjak na mnogo mjesta u rabinskoj literaturi. Voćnjak služi kao mjesto za prikladno i neprikladno ponašanje, pa ću navesti nekoliko izvora:

Midraš uz Levitski zakonik, Raba:

»Govori djeci Izraelovoj, i kaži im: 'Kada duša sagriješi itd.' (Lev 4, 2). Učaše Rabi Jišma'el: 'Ovo se može usporediti sa slučajem kralja koji imaše voćnjak u kojem je bilo lijepih ranih smokava, pa on tamo postavi dva stražara, jednog sakatog, a drugog slijepog. Reče im: 'Pazite na ove ukusne rane smokve.' Nakon nekoliko dana sakati reče slijepome: 'Vidim ukusne rane smokve u voćnjaku.' Slijepi mu reče: 'Hajd' mo ih pojesti.' 'Zar sam ja u stanju hodati?', reče sakati. 'A zar ja mogu vidjeti?', uzvratu slijepi. Sakati zajaši slijepoga i tako jedoše ranih smokava, pa ponovno sjedoše svaki na svoje mjesto. Nakon nekoliko dana dođe kralj u voćnjak te im reče: 'Gdje li su one ukusne rane smokve?' Slijepi odvratu: 'Gospodaru moj, kralju, zar sam ja u stanju vidjeti?' Sakati odgovori: 'Gospodaru moj, kralju, zar sam ja u stanju hodati?' Što kralj, koji je bio čovjek koji razumije stvari, učini s njima? On posadi sakatog na ramena slijepoga, te se oni počеше kretati. Reče im kralj: 'Ovako ste napravili i pojeli rane smokve.'¹⁵

Ova se prispodoba odnosi na ljudsko ponašanje. Ovdje je voćnjak mjesto za prikladno i neprikladno ponašanje. Postavljanje sakatog i slijepog za čuvare može biti pokazatelj kraljeva nepovjerenja prema naravi ovih čuvara. Ako je tako, onda bi to mogla biti neka vrsta pokusa, pri čemu se promatra njihovo ponašanje. Voćnjak predstavlja svijet, poprište na kojemu se različita ljudska ponašanja stavljaju na ispit i potom sude. Riječ je o moralu. Kralj je prisutan u voćnjaku u trenutku njihova postavljanja na dužnost i davanja upozorenja, te na kraju. Za vrijeme njegove »odsutnosti« dvojica čuvara jedu smokve. Povratak kralja u voćnjak nagovještava da on zapravo i nije bio odsutan. Kralj je na kraju bio tamo. Ne možemo zanemariti sličnost sa zgodom o Adamu i Evi, koja se također dogodila u vrtu, a bilo je uključeno i zabranjeno voće. Sljedeći midraš nudi drugu inačicu iste teme.

»Rabi Jose Galilejac reče: [Dajte da vam iznesem] prispodobu: 'S čime se ovo može usporediti?' S kraljem od krvi i mesa koji imaše voćnjak u kojem sazida visoku kulu. On pokaza svoju ljubav prema voćnjaku dodijelivši mu radnike i naloži im da se bave obrađivanjem voćnjaka. Kralj se potom pope na vrh kule, odakle ih je mogao gledati, ali oni njega nisu mogli vidjeti, kao što je rečeno: 'Ali je Vječni* u svojem svetom Hramu: nek' zemlja sva zašuti pred njime!' (Hab 2, 20). Na kraju dana kralj je sišao i zasjeo da im presudi.'¹⁶

¹⁵ Vajikra Raba, izdanje Margalijot, Jeruzalem, 1956, 4, 5 (s aram. prev. K. D.); vidi i Mekhilta de-Rabbi Yishmael Shirta 2, izdanje Horovits i Rabin, Jeruzalem, 1970, 125.

¹⁶ Midraš Mišlei, Buber izdanje, Jeruzalem, 1965, reprint izdanja iz Vilnusa, 1893, 16, 11 (s aram. prev. K. D.).

Ova prispodoba je u svojoj kasnijoj inačici u osnovi ostala ista. Kula je dodatni arhitektonski element. Uz voćnjak imamo i kulu. Čini se da je kula mjesto u kojem kralj prebiva i odakle promatra radnike u voćnjaku. Na ovaj način može se reći da je kralj istovremeno prisutan i odsutan iz voćnjaka. Tumačenje poistovjećuje kulu s hramom, uspostavljajući na taj način još jednu vezu između kralja i građevine koja se nalazi u voćnjaku. Bog je uklonio svoju prisutnost iz hrama – vjerojatno kule – no ipak ostaje prisutan na drugačiji način. Tu, dakle, imamo dvije razine borbe s prisutnošću i odsutnošću.

3. Nekoliko riječi o opasnostima izučavanja kabale

»Četiri čovjeka udoše u Pardes.« Ipak, nije to bilo četvero običnih ljudi, već četvero vrlo osobitih ljudi. Međusobno, oni se jako razlikuju. Svaki od njih doživio je potpuno drukčiju sudbinu. Njihov je doživljaj zabilježen i nama prenesen jer je ono što se njima dogodilo *arhetip*; jer ono što se dogodilo četvorici pravednika može se dogoditi svakome od nas.

Tri se glavne zamke pojavljuju na putu: jedna gora od druge, a svaku je sve teže zamijetiti. No ipak, onaj koji želi stajati u Božjoj prisutnosti mora to učiniti u posvemašnjoj istinitosti svoga bića. Zaroniti do potpune suštine istine može biti teško, čak i za one koji su se za to propisno pripremili. Razmatrajući ove talmudske i zoharske odlomke, namjeravamo otkriti poruku koju su nam učenjaci željeli prenijeti: Kako su trojica pala i zbog čega, kao i to što moramo znati i učiniti da ne bismo doživjeli njihovu sudbinu?

Sva četvorica učenjaka iz Pardesa nisu bili nepoznati ljudi. Bili su to znameniti rabini. U Talmudu ih nalazimo mnogo puta spomenute. Upravo iz tih referenci možemo složiti sliku o tome kakva su točno oni vrsta ljudi bili, svaki od njih ponaosob. I što je moglo biti uzrok sudbine koja ih je zadesila, svakoga od njih pojedinačno.

Prije negoli krenemo raščlanjivati tekstove, odmah možemo zamijetiti da je priča iz Zohara istovjetna onoj iz Talmuda, no one nisu identične. Štoviše, u Zoharu uviđamo nov aspekt priče, nalazimo opis onoga kroz što su njih četvorica prolazili dok su bili u vrtu – s pojednostima o silama koje su svakoga od njih pojedinačno navele na mjesto na koje su došli.

Kabalistički put, o kojem se u Talmudu govori kao o »Pardesu«, može biti opasan za one koji se nisu primjereno pripremili da idu njime. Kabalistički/proročki put je nužan korak u duhovnom rastu. Ipak, ne smijemo ga uzeti olako. On je završni korak duhovnog rasta, a ne početni ili središnji korak.

Nasuprot sreći koja se krije u dokučivanju tajni stvaranja i božanskoga, nalazi se i opasnost. Vrata mistike nisu otvorena svima zainteresiranima. Postoje ozbiljna ograničenja i preduvjeti koje se mora ispuniti prije ulaska unutar nejasnih granica nauka o tajnama. Tko nedostatno pripremljen uđe kroz vrata mistike, u opasnost dovodi svoj život i razum. Rabi Akiva je ušao i izašao zdrav,

ne stoga što je bio veći od svojih drugova, kao što sam kaže u Mišni, nego jer je ispunio preduvjete koje njegovi prijatelji nisu. Rabini u Talmudu¹⁷ savjetovali su da kabalu treba učiti tek nakon što je ispunjeno nekoliko preduvjeta. Među njima je i temeljito proučavanje svih drugih dijelova židovstva. Majmonid, u skladu s time, piše:

»Kao što su ispriopovijedali, četvorica su ušla u vrt i, premda su bili velikani Izraela i veliki učenjaci, nisu svi imali snage da saznaju i shvate istinu svih stvari. Ja kažem da ne treba šetati vrtom nitko osim onoga kome je želudac pun kruha i mesa, kako bi znao što je zabranjeno, a što je dopušteno, a slično tome je i kod ostalih micvi...«¹⁸

Rabin Yosef Karo isto to je napisao u svom kodeksu,¹⁹ a budući da su odonda pridodana još dva uvjeta: da onaj koji će učiti kabalu bude oženjen i da bude stariji od četrdeset godina. Dob se temelji na poznatoj Mišni²⁰ koja utvrđuje životna razdoblja, te njihovu svrhu i mogućnosti:

»Pet godina dob je za učenje Pisma. Deset za izučavanje Mišne. Trinaest za obvezu pridržavanja micvot. Petnaest za izučavanje Talmuda. Ošamnaest za brak. Dvadeset za bavljenje [uzdržavanjem]. Trideset za snagu. Četrdeset za razumijevanje.«²¹

Dob od četrdeset godina namijenjena je za područje koje zahtijeva duboko razumijevanje, a ne samo stjecanje znanja.

4. Tko su bila ta četvorica koja su ušla?

Općenito možemo reći da ova priča, kako je iznosi Zohar, ima osobno značenje za svakoga od rabina koji su ušli. Narav svakoga od njih, njegove misli i određenje njegova »korijena duše« – mjere u kojoj on pripada, odveli su ga do onog mjesta na koje je došao. Svatko na kraju stigne na mjesto do kojega ga navode različite osobe, te on na kraju, prema riječima Zohara, *prione* uz njega.

Ulazak u voćnjak može se objasniti vožnjom autobusom – na koju su sva četvorica otišla. Svaki je izišao na stanici koja mu je odgovarala. Aher »drugi« izlazi u *počelu vatre*, Ben Azaj ugleda stanicu *počela zemlje* kako se spušta dolje, pa promaši svrhu putovanja. Isto se dogodi i ben Zomi, kada dođe na stanicu *počela vjetra*. Ovdje je važno naglasiti da je želja osobe da »siđe« na stanici koja

¹⁷ BT Hagiga 11b, 13a.

¹⁸ Usp. Maimonid u Mišne Tora, Jeruzalem, 1974, reprint varšavskog izdanja iz 1881., Hilhot jesode Hatora 4,13; 7,1; Jad Ha-Hazaka = Mišne Tora (dalje: MT); s heb. prev. K. D.

¹⁹ Šulhan aruh (dalje: ŠA), Jore dea, 246, 4, *Ketuvim*; Jeruzalem, 1992.

²⁰ *Mišna* – ponavljanje, učenje; 1. temeljna literatura židovskoga prava usmene Tore; uredio ju je rabi Jehuda Hanasi (188.) i sastoji se od šest glavnih dijelova (Šiša sidre *Mišna*); najveći i najvažniji izvor *halahe* (židovskoga prava) iz doba *tanaita*, *corpus juris halahe*; 2. svaka odredba u sustavu Mišne (usp. DaDon, *nav. dj.*, 512).

²¹ *Mišna* (dalje: M) – Avot *Izreke otaca* 5, 22; Pinhas Kehati, Jeruzalem, 1987. (s heb. prev. K. D.).

joj je najprikladnija i koja pripada njegovoj duši, u biti je prirodna. Međutim, Rabi Akiva postupa nenormalno i drukčije. Kada oni stignu na stanicu *počela vode* on jasno ističe: »Nemoj reći: Voda, voda!«, kako je to istaknuto u Zoharu. Rabi Akiva aktivno radi na tome da »se drži desne strane i podigne«, zapravo, on tako uspijeva svladati »volju« da izađe na svojoj stanici. Rabi Akiva jedini je koji uspijeva doći do zadnje stanice, do svrhe zbog koje je čitava skupina i ušla u »autobus«. Ovo je samo usporedba koja nam možda može pomoći da razumijemo priču onako kako je Zohar rasvjetljava: na ulazu u vrt vodi se bitka između sila koje vuku dušu na mjesta koja možda za nju nisu idealna, no prema njima postoji prirodna privlačnost i to se događa gotovo automatski. Da bi se othrvao toj privlačnosti čovjek mora nešto poduzeti. Nije posvema jasno što bi to trebalo biti, no očito je Rabi Akiva, koji je uložio velik trud, učinio nešto i zapravo uspio »ući u miru i izaći u miru«.

U nastavku će se pokušati iznijeti osobnu povijest svakoga od onih koji su ušli da bismo ih mogli bolje razumjeti.

a. Aher – Eliša ben Abuja

Eliša prema Zoharu pripada elementu vatre, na lijevu stranu. Zohar opisuje njegov susret s »drugim Bogom« i da ga je to spriječilo da se pokaje. Čini se da je značenje toga u tome što se sprečavanje pokajanja dogodi kada se čovjek čvrsto drži lijeve strane – *Sitra Ahra* (aramejski – *druga strana*). Ta ga strana sprječava da učini pokajanje. Talmud opisuje kako je Aherov život izgledao nakon onoga što je proživio u Pardesu:

»Aher posiječe mladice. O njemu Pismo kaže: 'Ne daj ustima svojim da te (tijelo tvoje, *op. aut.*) navode na grijeh' (Prop 5, 5). Na što se to odnosi? – On vidje da je Metatron²² dobio dopuštenje da sjedne i zapiše zasluge Izraela. On reče: 'Učasmo kao tradiciju da gore [tj. na nebu] nema sjedenja niti ima suparništva i nema leđa²³ i nema zamora. Možda, – sačuvaj Bože! – postoje dva božanstva! [Na to] oni izvedoše naprijed Metatrona i kazniše ga sa šezdeset žestokih udarača bičem,²⁴ govoreći mu: 'Zašto ne usta pred njime kad ga ugleda? Dopuštenje mu je [tada] bilo dano da poništi zasluge Ahera. Začu se Bat Kol [glas s Neba] i reče: 'Vratite se, sinovi, što se odvratiste?' (Jer 3, 22) – osim Ahera. [Na to] on reče: 'Budući da sam izbačen s onoga svijeta, dajte mi da odem i uživam u ovome svijetu.' Tako Aher ode putevima zla. On ode, nađe bludnicu i upita je. Ona mu

²² Metatron – ime jednog od najuzvišenijih anđela.

²³ Tj. anđeli imaju lica na svim stranama (Raši, u BT izdanju iz Vilnusa, Hagiga 15a; Machon Tevel izdanje, Bnei Brak, 1961.

²⁴ Tj. on je bio bičevan »užarenim kolutima ili prstenovima nanizanim na bič« (Jast.). Cilj ove kazne bio je da pokaže kako Metatron nije ništa snažniji od ostalih (Tosafot, u BT izdanje iz Vilnusa, Hagiga 15a; Machon Tevel izdanje, Bnei Brak, 1961); *Commentary of the Tosafot* ili *Tosafos* – srednjovjekovni su komentari Talmuda izneseni u obliku kritičkih ili eksplanatornih objašnjenja; tiskani su u gotovo svakom izdanju Talmuda na vanjskoj margini i na suprotnoj strani od Rašijevih napomena; autori Tosafota poznati su kao tosafisti (*a'ale ha-tosafot*) koji su postavili ono što je postala dominantna struja rabinskog stajališta.

reče: 'Nisi li ti Eliša ben Abuja?' [Ali] kada on na šabat iščupa rotkvice i daje joj, ona reče: 'To je drugi [Aher].' Nakon što se odrekao svoje vjere, Aher zapita Rabi Meir [pitanje], rekavši mu: 'Što znači redak: 'Bog je stvorio jedno kao i drugo?' (Prop 7, 14). On mu odgovori: 'To znači da svemu što je Bog stvorio, on stvori [i] njegova dvojnika. On stvori planine i stvori brda; on stvori mora i stvori rijeke.' Reče mu [Aher]: 'Rabi Akiva, tvoj učitelj, nije to tumačio na ovaj način, već [ovako]: 'On stvori pravednika, i stvori zloga; on stvori vrt Edenski²⁵ i stvori Gehinom. Svatko ima dva udjela, jedan u Edenskom vrtu i jedan u Gehinomu. Pravedan čovjek, po svojim zaslugama, uzima svoj udio i udio svog bližnjeg u Edenskom vrtu. Zao čovjek, pošto nosi krivicu, uzima svoj vlastiti udio i udio svog bližnjeg u Gehinomu.' Rabi Mešaršeja reče: 'Koji je biblijski dokaz za to?' O slučaju pravednika, pisano je: 'Zato će u zemlji svojoj baštinit' dvostruko' (Iz 61, 7). A za zloga je pisano: 'I razbij ih dvostrukim udarom' (Jer 17, 18; IŠ).²⁶

Ova priča ilustrira fenomen koji je naveo Ahera da postane heretik. Aher je, prema Talmudu, nakon zgrade s Metatronom došao do zaključka da, sačuvaj B-že, postoje dva zasebna vladara, Bog i *Sitra Ahra* – druga strana. Ovakav susret zahtijeva velik oprez i onaj koji ga doživi, a da se za nj nije dobro pripremio, može se naći u opasnosti da ga *Sitra Ahra* povuče za sobom. Dalje u Gemari se može vidjeti kako Aher ustanovljava i potkrjepljuje svoj dokaz da postoji, recimo to tako, dobar i loš vladar. Gemara nastavlja dalje i priča nam o tragičnom kraju koji je zadesio Ahera:

»Nakon svog otpada, Aher upita Rabi Meira [svog učenika]: 'Što znači redak: Sa zlatom, staklom ne poređuje se, nit' se daje za sud od suha zlata?' (Job 28, 17). On odgovori: 'To je o riječima Tore, koje je teško steći poput posuda od suhoga zlata, ali ih je lako uništiti poput posuda od stakla.' Reče mu [Aher]: 'Rabi Akiva, tvoj učitelj, nije to rastumačio na taj način, već [ovako]: 'Baš kao što za posude od zlata i posude od stakla, iako su razbijene, ima lijeka, tako i za učenjaka, iako je griješio, ima lijek.' [Na to mu, Rabi Meir] reče: 'Onda se i ti pokaj!' On odgovori: 'Ja sam već čuo iza Zastora.²⁷ Vratite se, sinovi, što se odvratiste – osim Ahera.' Naši rabini su učili: 'Jednom je Aher jahao konja na šabat, a Rabi Meir je hodao iza njega kako bi učio Toru iz njegovih ustiju. Reče mu [Aher]: 'Meir, vrati se natrag, jer sam prema koracima moga konja već izmjerio da ovo znatno nadmašuje šabatno ograničenje.'²⁸ On odgovori: 'Hajde i ti natrag!' [Aher] odgovori: 'Nisam li ti već rekao da sam već bio čuo iza Zastora: 'Vratite se, sinovi, što se odvratiste – osim Ahera.' [Rabi Meir] nagovori ga i odvede ga u školu. [Aher] reče djetetu: 'Reci mi svoj redak!'²⁹ [Dijete] odgovori: 'Nigdje mira, rekao je Gospod, za zle.' (Iz 48, 22; Tomislav Dretar). On ga potom odvede u drugu školu. [Aher] reče djetetu: 'Reci mi svoj redak!' On odgovori: 'I kad bi se oprao

²⁵ Tj. raj za pravednike u onom životu.

²⁶ BT Hagiga 15a (s aram. prev. K. D.).

²⁷ Heb. פרגוד, s latinskog *paraganda* = odjevni predmet ukrašen na rubovima (tako se naziva zbog svog frigijskog podrijetla). Za druge izvedenice v. Levy s. v. Ovdje *pargod* označava *nebesku zavjesu* i to je u skladu s Wilonom, vidi 69, 5, također 101.

²⁸ Tj. dvije tisuće lakata (u svakom smjeru) od mjesta na kojem čovjek napravi sebi prebivalište za šabat, dalje od kojega je zabranjeno ići na dan počinka.

²⁹ Tj. redak koji si danas učio. Tako dobiven odgovor smatra se da ima proročku moć.

lužinom i uzeo sebi mnogo sapuna: krivnja zlodjela tvojih ostaje mrlja preda mnom!, veli svemogući Gospod' (Jer 2, 22). On ga odvede u još jednu školu i [Aher] reče djetetu: 'Reci mi svoj redak!' 'On odgovori: 'A ti, opustošena, što ćeš učiniti? Da se i grimizom zaodjeneš, nakitom zlatnim ukrasiš i oči ličilom izraniš, uzalud se uljepšavaš itd.' (Jer 4, 30). Odvede ga u još jednu školu, sve dok ga ne odvede u trinaest škola: svi mu oni citiraše na sličan način. Kad on reče posljednjem: 'Reci mi svoj redak', on odgovori: 'A grešniku Bog progovara: 'Što tumačiš naredbe moje itd.?' (Ps 50, 16). Ovo je dijete mucalo, pa je ovo zvučalo kao da je odgovorilo: 'A Eliši³⁰ Bog progovori.' Neki kažu da je [Aher] imao nož kod sebe, pa ga je isjekao i poslao ga u trinaest škola, a neki kažu da je rekao: 'Da mi je nož u ruci, sada bih ga raskomadao.'

Kada je Aher umro, oni rekoše [na nebesima]: 'Neka mu se ne sudi i neka mu se ne dopusti da uđe u svijet koji će doći. Neka mu se ne sudi, jer se bavio učenjem Tore; i neka mu se ne dopusti da uđe u svijet koji će doći, jer je zgriješio.' Rabi Meir reče: 'Bilo bi bolje da mu se sudi i da uđe u svijet koji će doći. Kada umrem ja ću učiniti [svojom molitvom] da se uzdigne dim s njegova groba [kao znak da mu je bilo suđeno i da je dobio kaznu za svoje grijeh].' Kada je Rabi Meir umro, dim se podigao s Aherovog groba. Rabi Johanan reče: '[Kakvog li] silnog djela, spaliti svoga učitelja! Bio je jedan između nas, a nismo ga mogli spasiti; da sam ga ja uzeo za ruku, tko bi ga iz mojih ruku otrgnuo?' [Ali] reče: 'Kada umrem, ja ću ugasiti dim s njegova groba.' Kada je Rabi Johanan umro, nestalo je dima s Aherova groba. Narodni oplakivač ovako započe [svoj govor] o njemu [Rabi Johananu]: 'Čak ni kućepazitelj nije mogao stajati pred tobom, o učitelju!'³¹

Ako tražimo konkretnije značenje *posijecanja mladica*, moramo se poslužiti rabinskom prispodobom. U Ponovljenom zakonu Raba čitamo:

»To je kao u slučaju kralja koji je imao voćnjak i dao ga u zakup dvojici zakupaca, od kojih je jedan posadio stabla, pa ih posjekao, dok drugi nije niti zasadio koje [drvo] niti ga posjekao. Na kojega je od njih kralj ljut? Svakako na onoga koji je posadio [drveće] i posjekao ga. Isto tako, svatko tko uči riječi Tore i ne vrši ih, njegova je kazna teža nego kazna onoga koji nikada nije učio.«³²

Posijecanja mladica ovdje je ilustracija za učenje riječi, a da ih se ne vrši. Upravo je to optužba koja se iznosi protiv Eliše ben Abuje u oba Talmuda.

b. Ben Azaj

»Kada je Šimon Ben Azaj ušao u Pardes, umro je.« Ben Azaj je bio čuven po svojoj pobožnosti i učio je Toru danju i noću te je njegova smrt bila tragedija. Na drugom mjestu u Talmudu rečeno nam je da je on bio tako velik učenik

³⁰ Dijete je izgovorilo וְלִישָׁע וְלִישָׁע (a grešniku) kao וְלִישָׁע וְלִישָׁע vele Eliša (a Eliši). Zapazite da su א ו י גrleni suglasnici.

³¹ BT Hagiga 15b (s aram. prev. K. D.); više o Eliši ben Abuji vidi u: Jeruzalemski Talmud, Vilnius izdanja, Hagiga, II. poglavlje, 1 halaha; Midraš Rut Raba, Lerner izdanje, Jerusalem, 1971, VI. paraša, 11; Devarim Raba, Lieberman Izdanje, Jerusalem, 1940, 7, 4; Avot de Rabi Natan, Shechter izdanje, New York, 1967, I, 24.

³² Devarim Raba, Jerusalem, reprint izdanja iz Vilnusa 1878, 7, 4 (s aram. prev. K. D.).

Tore da je ustrajno učenje Tore umrlo s njime: »Kada ben Azaj umrije, nestade ustrajnih učenika [Tore].«³³ Na drugom mjestu o njemu veli:

»Trojica su učenika³⁴ [značajni za snove]. Ako tko u snu ugleda Ben Azaja, može se nadati pobožnosti; ako ugleda Ben Zomu, može se nadati mudrosti; ako ugleda Ahera, neka se boji kazne.«³⁵

Stoga se moramo pitati je li ovo bilo opravdano. Je li umro sam od sebe ili ga je Bog »uzeo«? To su pitanja koja valja razriješiti.

Ben Azaj se nikada nije oženio i kada su ga za to upitali usred rabinske diskusije na temu halahičke obveze da se stupi u brak, on je odgovorio: »A što mogu kada moja duša toliko snažno čezne za Torom.«³⁶ Biti neoženjen za muškarca je narušavanje kako normalne ljudske žudnje tako i halahe. On je svoj odgovor nastavio rekavši: »Svijet mogu nastaviti i drugi.«³⁷ Čitavo Ben Azajevo biće vrtjelo se oko svetosti Tore. To je uistinu hvalevrijedno. No, je li to možda moglo pridonijeti njegovoj smrti? U toj mišni Ben Azaj kaže:

»Čovjek treba hitati da izvrši malu micvu kao da je velika micva. Čovjek treba bježati od iskušenja, jer vršenje micve vodi k vršenju druge micve, a počinjenje grijeha vodi k počinjenju drugoga grijeha. Tako je nagrada za micvu prigoda da se izvrši druga micva, dok je 'nagrada' za grijeh neizbježnost drugoga grijeha.«³⁸

Ben Azaj je bio, mogli bismo reći, jedinstvena osoba koja ne pripada ovoj zemlji. Kao što smo ranije spomenuli, njegova je pobožnost bila legendarna. On je zaslužio da ga zovu *hasid*, naziv koji se daje onima koji su se odvojili od tjelesnih zadovoljstava ovoga svijeta. Ben Azaj je bio takav čovjek. Pa ipak, kakve sve to ima veze s njegovim konačnim krajem, dok je stajao zagledan u Pardes? To je itekako povezano. Ben Azajeva pobožnost i odvojenost od zemaljskih užitaka bili su uzrokom njegove smrti! Ben Azaj nije umro zbog toga što je ugledao Lice Božje, pa zbog toga bio kažnjen. Jer pisano je da niti jedan čovjek ne može vidjeti Lice Božje i ostati živ, čak ni Mojsije nije došao na tu razinu,³⁹ pa kako bi onda Ben Azaj! Ben Azaj je rekao:

»Ne preziri nikoga, ne iskušavaj sve, jer svaki čovjek ima svoj trenutak i sve ima svoje mjesto.«⁴⁰

Dakle, Pardes je bio njegovo mjesto i kada je ušao u njega to je bio »njegov trenutak«.

³³ BT Sota 49a, Steinsaltzovo izdanje, Jeruzalem, 1999, s aram. prev. K. D. (dalje: Steinsaltz).

³⁴ Koji su postali autoriteti mada nikada nisu bili određeni za rabine.

³⁵ BT Berahot 57b, Vilne (s aram. prev. K. D.).

³⁶ BT Jevamot 63b, Vilne.

³⁷ *Isto*.

³⁸ M Avot 4, 2 (s heb. prev. K. D.).

³⁹ Vidi Izl 33, 18-20.

⁴⁰ M, Avot 4, 3.

Ben Azaj pripada *počelu zemlje*. Zohar opisuje proces u kojem, naposljetku, dolazi do spaljivanja zemlja – do vatre – do Ahera. Opisani proces ide Ben Azajevim putem na *drugu stranu* (istu onu *drugu stranu* koja se spominje kod Eliše). Ovdje je važno zapaziti da je tlo, kako je opisano, ambivalentno i nije nužno dobro ili zlo. Da se Ben Azaj usredotočio, on bi dosegnuo tu jedinstvenost, no on je nije »dosegnuo« zbog utjecaja Ahera, pa je stigao do jedne druge razine tla, one na kojoj tlo ne daje ploda i povezano je sa smrću. Na svom putu prema zemlji u plamenu Ben Azaj je bio spašen. To izbjavljenje ne može doći kroz promjenu puta, budući da je ovaj put takav da se s njega ne možete skrenuti, slično kao u priči o Eliši koji se također nije mogao vratiti. Jedino moguće izbjavljenje je smrt. Ta smrt, u priči o Rabi Akivi, ovdje nije upotrijebljena u smislu kažnjavanja, no s druge strane nije upotrijebljena niti u smislu uspjeha. Ben Azajeva smrt je svojevrsno izbjavljenje, što možemo naučiti iz navedenog retka: »Dragocjena je u očima Gospodnjim smrt svetaca njegovih.«

Ben Azaj nije morao umrijeti. On nije sagriješio, niti je posrnuo u Pardesu. Ako se o bilo što spotakao, to je bilo ovdje, na zemlji. Ben Azaj sebi nije načinio dio za sebe ovdje na zemlji. On nije imao ženu, ni djecu. On nije imao nikakvog značajnog udjela, niti velike ljubavi prema ovome svijetu. Onda je sasvim prirodno da je ušavši u Pardes ondje prepoznao svoj pravi dom. On je jednostavno odlučio ostati tamo gdje je oduvijek smatrao da pripada. Tako je, za ovaj svijet, on umro. Ima li nešto loše u tome što je Ben Azaj učinio? U kontekstu priče o Pardesu, čini se da je loše ono što je učinio. Kao pouku iz toga, naši nas učenjaci uče kako da na pravi način pridemo Pardesu. Ako nismo u potpunosti prizemljeni i mi ćemo, kada iskusimo uzvišenost Pardesa, možda poželjeti da ostanemo tamo i nikada se više ne vratimo na zemlju. S time je, u prvom redu, problem to što je to u suprotnosti s osnovnom svrhom ulaska u Pardes. Nama je od Boga zapovjedbano da radimo na popravljanju ovog fizičkog svijeta, tako da budemo posude kroz koje će Bog svoju dobrotu usmjeravati na zemlju. Ako kada postignemo svoj cilj da postanemo savršena posuda, ili *merkaba* (kočija), i odlučimo ostati gore, time smo onemogućili svaku svrhu svojeg podizanja. Mi se nalazimo na ovoj zemlji sa svrhom, svrhom koju moramo ostvariti.

Ben Azaj je bio poseban slučaj. Ne možemo svi biti toliko privrženi koliko je on bio privržen. Niti bismo svi trebali biti takvi. Pouka koju učimo iz njegova iskustva je važnost prizemljenja. Od Ben Azaja učimo da je ljepota Nebesa neodoljivo primamljiva. Jedino ukoliko smo čvrsto prizemljeni i živimo zemaljskim životom, bit ćemo u stanju izbjeći iskušenju da ostanemo gore, jednom kada tamo stignemo. Danas većina ljudi nema Ben Azajevu privrženosti, tako da je uspinjanje tamo, s odgovarajućom psihološkom stabilnosti ili bez nje, gotovo nemoguće. No, uvijek ima onih koje će pokušavati. Ovo je upozorenje takvima.

c. Ben Zoma

»Kada je Šimon Ben Zoma ušao u Pardes, ostao je umno poremećen.« Ben Zoma je bio čuven po jasnom, dobro odmjerenom tumačenju Tore, kao što je rečeno, »kad Ben Zoma umrije, nestade onih što izlažu.«⁴¹ Na drugom mjestu u Talmudu⁴² kaže nam se da je on bio toliko mudar da, čak ako ste ga usnuli, to je bio znak da ćete postati *pametniji*.⁴³

Šimon Ben Zoma je bio silan čovjek. On je u sebi nosio čvrstu duhovnu discipline koja nastaje iz mudrosti. On je bio čuven po svojoj vještini ispravnog čitanja Tore. U Mišni on otkriva svoju tajnu stjecanja mudrost. On kaže: »Tko je mudar? Onaj koji uči od svakoga čovjeka.«⁴⁴ On otkriva i tajnu snage: »Tko je snažan? Onaj koji umije nadvladati svoje želje.«⁴⁵ Ben Zoma je iskazao svoju snagu nadvladavši želju kojoj je Ben Azaj podlegao. Stoga, za razliku od Ben Azaja, za Ben Zomu ovaj doživljaj nije bio toliko omamljujući. Za razliku od Ben Azaja, Ben Zoma se nije želio povući od svojih odgovornosti koje je imao ovdje na zemlji. Ben Zoma je bio u stanju nadvladati iskušenje želje da ostane gore. Ben Zoma tada otkriva tajnu bogatstva: »Tko je bogat? Onaj koji je zadovoljan onime što ima.«⁴⁶

Sada znamo što je Ben Zoma učio; poznajemo njegovu snagu i njegovo bogatstvo. Kako to da Ben Zoma nije mogao u potpunosti usvojiti i razumjeti ono što je vidio? Rabi Todros Abulafia piše:

»Ben Zoma se zagledao i ostao umno poremećen jer nije bio potpun u svojoj pobožnosti i jasnoći viđenja kao Ben Azaj. Dok je gledao u blistavo svjetlo [u Pardesu], njegov um to nije bio u stanju podnijeti, pa ga je zahvatilo ludilo, jer nije mogao jasno razumjeti ono što je vidio.«⁴⁷

Onaj koji je bio poznat po tome da je učio od svih ljudi, nije znao učiti mudrost od blistavog Svjetla [tj. Boga]. Drugim riječima, slaba točka Ben Zome bila je njegovo »duhovno bogatstvo«. Tako, kada ga je obasjalo blistavo Svjetlo, on ga nije bio u stanju primiti. Niti se mogao vratiti tamo gdje je bio prije toga. Zaglavio se, um mu se našao u rascjepu između onoga što je vidio i onoga što njegov pogled nije mogao podnijeti. Na njega se odnosi sljedeći odjeljak: »Kad naiđeš na med, jedi umjereno, da se ne bi prejeo i pojedeno izbljuvao« (Izr 25, 16). On je trebao jesti samo onoliko koliko mu pripada, ne više. Da bismo uspješno ušli u Pardes, moramo imati privrženost, sposobnost i pobožnost kao Ben Azaj, ujedinjene s mudrošću i duhovnom disciplinom Ben Zome.

⁴¹ BT Sota 49a, Steinzaltz, (s aram. prev. K. D.).

⁴² BT Berahot 57b, Vilnius.

⁴³ *Isto*.

⁴⁴ M, Avot 4, 1 (s heb. prev. K. D.).

⁴⁵ *Isto*, s heb. prev. K. D.

⁴⁶ *Isto*, s heb. prev. K. D.

⁴⁷ Todros ben Joseph Abulafia (1225-1285), bio je glavni rabin Castille; Otzar HaKavod, Varšava, 1879, 24A (s heb. prev. K. D.).

Počelo Ben Zome je *počelo vjetra* (duha). U priči koju donosi Zohar nalazimo opis Ben Zome kojega odvrati duh Ahera i skrene ga s pravog puta.⁴⁸ Duh je, u svojoj biti, dobar duh, no postoji i zao duh koji je nalik dobrom duhu. Ako pogriješimo i ne razlikujemo između dobrog i zlog duha, to može dovesti do uništenja. Na svom putu Ben Zoma se susretne s tim duhom, privlačnim vjetrom što puše u lice, koji ga odgura na *drugu stranu* (*Sitra Ahra!*). Ben Zoma je navodno bio na putu prema pravom mjestu, ali zli ga je duh zbunio i povukao na drugu stranu.

d. Rabi Akiva

Počelo Rabi Akive je *počelo vode*, koja simbolizira milost. Rabi Akiva je onaj koji je uspješno izašao iz voćnjaka; njegov je uspjeh opisan u Gemari i Zoharu. Zohar razmatra i tumači uspjeh Rabi Akive pa ćemo to pokušati razumjeti.

Prvo, možemo vidjeti da je Rabi Akiva postupio uvelike drukčije od ostale trojice koja su ušla. Kao što je on sugerirao onima koji su ušli s njim, operacija je trebala biti provedena aktivno – pa je on djelovao. Sugestija koju je dao svojim prijateljima: »Ne recite: Voda, voda!« izraz je koji zahtijeva bavljenje nečime, a ne povlačenje i skretanje. Kao što smo vidjeli kod ostale trojice, njihov je neuspjeh bio posljedica njihova susreta s *drugom stranom* – *Sitra Ahra*. Rabi Akiva je shvaćao problem i zato im je naglasio: »Kada dođete do kamena od čistog mramora, ne recite: 'Voda, voda!'« On je shvaćao da nas činjenice često mogu navesti na pogrešne zaključke i shvaćao je opasnosti koje se u tom kriju. Upravo u tome je bio Elišin grijeh, kao što smo vidjeli, razdvajanje dobrog od zlog autoriteta. U Zoharu su postupci Rabi Akive čak i više istaknuti.

Opis da je došao s *desne strane* i približio se *zdesna*, pa *otišao gore*, ističe njegov aktivan pristup – čini se kao da zna što mu je činiti, pa je uspio iskoristiti svoj ulazak u voćnjak da se popne *gore* i stupi u vezu s višim svjetovima. Zanimljivo je u ovom kontekstu razmotriti opis smrti Rabi Akive, kao jednog od deset mučenika:

»I ljubiti ćeš Vječnoga, svoga Boga (Pnz 6, 5). Uči se: Rabi Eliezer reče: 'Ako je rečeno 'svom dušom svojom', zašto je trebalo reći i 'svom snagom svojom',⁴⁹ a ako je rečeno 'svom snagom svojom', zbog čega je trebalo biti rečeno i 'svom dušom svojom'? Ako ima čovjek kome je vredniji njegov život od njegova novca, za njega kaže: 'Svom dušom svojom', a ako ima čovjek koji više cijeni svoj novac od svoga života, za njega kaže: 'Svom snagom svojom.' Rabi Akiva reče: 'Svom dušom svojom. Čak i ako ti on oduzme dušu tvoju.'⁵⁰ Naši rabini uče: Jednom kada je zla vlast [tj. Rimljani] izdala uredbu kojom je zabranila Židovima da izučavaju i prakticiraju Toru, došao je Papus, sin Judin i našao Rabi Akivu kako javno okuplja ljude i bavi se Torom. Rekao mu je: 'Akiva, ne bojiš li se vlasti?'

⁴⁸ Ovaj opis nije doslovice zapisan u Zoharu, ali ga se može protumačiti iz izraza »i susretnu drugoga duha«, kao usporednica nadimku koji je dan Eliši – Drugi.

⁴⁹ Ovu riječ rabini tumače da znači novac.

⁵⁰ Tj. sâmo tvoje biće, tvoj život.

On mu odvratil: 'Objasnit ću ti usporedbom. Šetala jednom lisica uz rijeku, pa ugledala kako ribe u jatima idu s jednog mjesta na drugo. Ona im reče: 'Od čega bježite?' One joj odgovoriše: 'Od mreža koje bacaju na nas ljudi.' Ona im reče: 'Biste li htjele doći ovamo na kopno, pa da vi i ja živimo zajedno, onako kako su moji stari živjeli s vašim starima?' One odgovoriše: 'Nisi li ti ona za koju kažu da je najmudrija među životinjama? Glupa si ti, a ne mudra. Ako nas je strah u okolišu u kojem živimo, koliko bismo se više trebale plašiti okoliša u kojem ćemo umrijeti!' Tako je i s nama. Ako je takvo naše stanje dok sjedimo i učimo Toru, za koju je pisano: Jer ona je život tvoj i duljina tvojih dana (Pnz 30, 20), ako odemo i zanemarimo je, koliko će to tek biti gore?! Kaže se da je ubrzo nakon toga Rabi Akiva bio uhićen i bačen u tamnicu, a Papus ben Juda je također bio uhićen i utamničen odmah do njega. On mu je rekao: 'Papuse, tko te dovede ovdje?' On mu odvratil: 'Blago tebi, Rabi Akiva, što si bio uhićen zbog toga što si se bavio Torom! Jao Papusu koji je bio uhićen zato što se bavio beskorisnim stvarima!' Kada je Rabi Akiva bio izveden da bude pogubljen, bilo je vrijeme da se kaže Šema.⁵¹ I dok su oni mučili njegovo tijelo čeličnim češljovima, on je na sebe primao kraljevstvo nebesko [tj. kazivao je Šema.]. Njegovi mu učenici rekoše: 'Učitelju naš, zar i sada?' On im reče: 'Svih dana svojega života mučio me ovaj redak: 'Svom dušom svojom', [kojega ja tumačim,] 'čak iako ti on oduzme dušu tvoju'. Rekoh: Kada ću imati priliku ispuniti ovo? I sada kada imam priliku, zar da je ne ispunim?' On je produžio riječ *ehad*⁵² sve dok nije izdahnuo govoreći je. Začu se *bat kol* i objavi: 'Blago tebi, Akiva, što ti se duša odijelila s riječju *ehad*!' Rekoše anđeli koji su bili na službi pred Presvetim, da je blagosloven: 'Takva Tora, a ovakva nagrada? [On je trebao biti] od onih koji umiru od tvoje ruke, o Gospode! (Ps 17, 14).' On im odgovori: 'Kojima je dio ovaj život' (*isto*). Začu se *bat kol*⁵³ i objavi: 'Blago tebi, Rabi Akiva, ti si predodređen za život svijeta koji će doći.'⁵⁴

Smrt Rabi Akive bila je (duhovno) jedinstvena – mučeništvo, zbog nezimjerne ljubavi prema Bogu. Pokušat ćemo vas uvjeriti da je nakon izlaska iz voćnjaka Rabi Akiva postao drugi čovjek, njegov se život preselio u drugu stvarnost. Nakon što je Rabi Akiva uspio izaći iz Dvorane najveće ljubavi, kao što je opisano u Zoharu, njegov se život pretvorio u »čekaonicu« na putu ispunjenja te ljubavi. U riječima Rabi Akive nalazimo tu čežnju: »Kada li ću imati prilike ispuniti to?« I doista, prilikom svoje smrti on je zaslužio da ispuni svoju želju, »uspio« je postati mučenik iz čiste ljubavi prema Bogu.

Za razliku od Talmuda, u kojem je u vezi smrti Rabi Akive zapisano: »Da se tvoja duša odijelila s riječju *ehad*!«, u Zoharu je ovaj opis drukčije napisan:

⁵¹ Šema ili Šema Izrael – na hebrejskom שמע ישראל – Čuj, Izraele početne su riječi rečenice: »Čuj, Izraele, Vječni je naš Bog, Vječni je jedan« (Pnz 6, 4); jasno izražava jedinstvenost židovskog naroda i monoteističko vjerovanje; središnja je i najvažnija molitva, jedina koja se u cjelini nalazi u Tori, koja zapovijeda da je se čita dvaput dnevno, ujutro i navečer (»kada liježeš i kada ustaješ«, Pnz 6, 7); govori se i pred umirućim, dok duša izlazi i u trenutku mučeničke smrti.

⁵² Ehad – hebrejski = Jedan u: »Čuj Izraele...« itd.

⁵³ Bat Kol – glas Božji (hebr. בת קול, *bat kol*, doslovno *kćer glasa*; lat.: *vox Dei*) nebeski je ili božanski glas koji objavljuje Božju volju ili sud.

⁵⁴ BT Berahot 61b (Steinzaltz), s aram. prev. K. D.

»I njegova se duša odijelila s retkom: 'I ljubiti ćeš.'« Moguće je da ova razlika proizlazi iz dva aspekta ljubavi.

Zohar nam govori o tome kako je Rabi Akiva prionuo uz Dvoranu velike ljubavi. Izraz »*velika ljubav*« pojavljuje se u blagoslovima prije čitanja Šema i opisuje Božju ljubav prema izraelskom narodu. A redak »I ljubiti ćeš Vječnoga, svoga Boga« koji se spominje u Šema bavi se ljubavlju Izraela prema Bogu, »manjom ljubavi«. Dakle, postoje dvije ljubavi, jedna koja ide *odozgo prema dolje*, i druga koja ide *odozdo prema gore*. Između te dvije ljubavi, »velike ljubavi« u blagoslovima pred Šema, i »ljubiti ćeš« u Šema dolazi redak: »Čuj Izraelu, Vječni je naš Bog, Vječni je *jedan*« (Pnz 6, 4). Smrt Rabi Akive, prema Talmudu, opisuje: »Tvoja se duša odvojila uz riječ *ehad!*« = *jedan*, što znači da je Rabi Akiva povezivao dvije ljubavi. Ovakvo mišljenje podupire i *gematrija*:⁵⁵ Ehad (1 א ,8 ה ,4 ט =13) što znači da je Rabi Akiva zapravo, stvorio vezu između jedne ljubavi (1 א ,5 ה ,2 כ ,5 ה =13) i druge ljubavi (13), i došao do trenutka smrti kroz povezanost s Bogom (13+13= 26 = Tetragram = 5 ה ,6 ו ,5 ה ,10 י).

Na ovu vezu između dviju ljubavi ukazuje i Pjesma nad pjesmama, knjiga koja opisuje vječnu ljubav između Boga i židovskog naroda. Zanimljivo je pogledati gledište Rabi Akive u Mišni:

»Rabi Akiva reče: 'Čitav svijet ne vrijedi koliko vrijedi dan u koji je Pjesma nad pjesmama dana Izraelu; jer svi su spisi sveti, no Pjesma nad pjesmama je svetinja nad svetinjama.'⁵⁶

Samo je Rabi Akiva, koji je više od bilo koga u svom životu i u svojoj smrti simbolizirao tu ljubav, mogao opisati knjigu Pjesme nad pjesmama na taj način. I kada čitamo sljedeći redak iz Pjesme nad pjesmama: »Mnoge vode ne mogu ugasiti ljubav niti je rijeke potopiti« (Pj 8, 7), trebamo se sjetiti ovoga što je gore spomenuto, da je počelo Rabi Akive *počelo vode*. Uistinu, voda prodire i diže se kroz čitavu priču. Prvo je nalazimo u riječima Rabi Akive kada upozorava svoje prijatelje govoreći im: »Voda, voda.« Osim toga, malo prije odlomka koji govori o ulasku u Pardes, u Zoharu se pojavljuje odlomak koji opisuje odnos između Dvorane ljubavi i dvorane u kojoj se nalaze oni koji su svoje živote žrtvovali kao mučenici.

III. Završna riječ

Pogledamo li iz šire perspektive četvoricu koja su ušla u Pardes, očito je da se *aher* (drugi) odnosi i na dva druga slučaja. Njegova se intervencija spominje u priči o njihovu ulasku. U slučaju Rabi Akive Aher nije ušao te je Rabi Akiva

⁵⁵ *Gematrija* – židovska numerologija; jedan od dubljih načina proučavanja Tore, pri čemu se tumače odnosi brojčanih vrijednosti slova hebrejske abecede, u kojoj svako slovo ima svoju brojčanu vrijednost.

⁵⁶ Mišna – teraktat Jadajim poglavlje 3, mišna 5 (s aram. prev. K. D.).

prošao bez posljedica. Objašnjenje ovoga nalazimo u konceptu o Aheru, u doslovnom značenju izraza *Sitra Ahra* – *druga strana* – nečiste sile, moći koja je potpuno suprotna silama svetosti, te na taj način vodi do razdvajanja i podjele, pretvarajući svaki duhovni čin u nečistu aktivnost koja vodi u razaranje i štetu.

Ideja o jedinstvu povezana je sa svetošću, kao što nas uči Midraš,⁵⁷ prije negoli su sinovi Izraelovi primili Toru, iz sljedećeg retka:

”וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים, וַיָּבֹאוּ מִדְּבַר סִינִי, וַיַּחֲנוּ, בְּמִדְבָּר; וַיַּחֲ-שֵׁם יִשְׂרָאֵל דָּגַן הָהָר.”

»Idući od Refidima, dođu u Sinajsku pustinju i utabore se u pustinji. Postave Izraelci tabor tu pred brdom« (Izl 19, 2; KS).

Na hebrejskom je ovo rečeno u jednini: וַיַּחֲנוּ שֵׁם יִשְׂרָאֵל - »*Izrael se utabori tamo naspram gore*«.

Raši,⁵⁸ prema Mehilta:⁵⁹

»Izrael se utabori tamo – kao jedan čovjek s jednim srcem.«⁶⁰

Čitavim srcem i u slozi, svi zajedno kao jedan, oni koji su prije toga bili raspršeni i razdvojeni. Tisuće usana i srdaca dali su zakletvu sada i zauvijek. Samo u ovakvom jedinstvu može Tora, koja je dio Svemogućega, biti dana i biti prihvaćena. Tora je bila dana Židovima kao zajednici = cjelini, a ne određenim pojedincima = razdijeljeno i zbog toga je rečeno:

»Mojsije nam je odredio zakon, *Zbor Jakovljeve* njegovom posta baštinom« (Pnz 33, 4; KS).

Takav izraz štete i uništenja zapisan je u Zoharu gdje se opisuje djelovanje anđela Mihaela,⁶¹ zaštitnika izraelskog naroda, koji ih neprestano štiti. Tamo objašnjava da do uništenja izraelskog naroda koje se dogodilo, nije moglo doći zbog Mihaelove zaštite. Do uništenja je došlo tek nakon intervencije *Sitra Ahra* – *druge strane*, koju Mihael nije mogao nadvladati svim svojim nastojanjima da podrži židovski narod.

Zanimljivo je zapaziti razliku između Talmuda i Zohara u načinu kako su podijelili četvoricu koja su ušla u Pardes: dok u Talmudu primijećujemo razdiobu između Rabi Akive i Ahera (onoga koji je ušao u miru i izašao u miru i onoga koji nije ušao u miru i nije izašao u miru), te Ben Azaja i Ben Zome (koji su ušli u miru, ali nisu izišli u miru), u Zoharu, uočavamo podjelu, koja je drukčije postavljena, između Rabi Akive – koji je uspio podići se u miru i svih ostalih pred

⁵⁷ *Midraš* – tumačenje; komentari Tore; dvije su vrste m.: *agadički* (pripovjedački) i *halahički* (propisujući); prikupljeni u zbirka (vidi još o *Midrašu* u DaDon, *nav. dj.*, 503-505).

⁵⁸ Raši – skr. od rabi Šelomo ben Jichaki, Francuska (1040-1105), najveći komentator Tanah, Mišne i Talmuda.

⁵⁹ *Mehilta* – vidi o tomu u DaDon, *nav. dj.*, str. 503.

⁶⁰ *Raši* komentar, Jeruzalem, 1959, repr. Beč, 1859, Izl 19, 2 (s heb. prev. K. D.); vidi i Mehilta de Rabi Jišmael, Jitro, Paraša Alef.

⁶¹ Zohar, Vilnius izdanja, 1924, II (*Shemot*), parašat pekude 220a; Mihael predstavlja desnu stranu, osobinu dobrote. To je karakter Rabi Akive, jednako kao element vode, on predstavlja do-brotu.

njime koji su se negdje putem »slomili« i pali! Objašnjenje ove razlike između Talmuda i Zohara može se povezati s pristupom Zohara koji odražava činjenicu da u duhovnom postupanju nema sredine – možete ići jedino gore ili dolje.

Tako je bilo s prvom trojicom od njih četvorice koja su ušla u Pardes. No posljednji, Rabi Akiva, ušao je u Pardes i napustio ga u miru. Sam Rabi Akiva porekao bi da je na bilo koji način bio bolji od svojih sudrugova. On je bio nepismeni pastir koji je počeo učiti Toru samo zato što je žena koju je volio to tražila od njega. Pored toga što je bio dobar čovjek, mi nemamo nikakvog razloga misliti da je on bio moralno bolji od ostalih. Pa u čemu je onda bila razlika koja je dovela do toga da je Rabi Akiva mogao ući i izaći iz Pardesa, a da mu to nije naštetilo? Neki kažu da je to zbog toga što se jedini potrudio ostaviti sebi znakove koji će ga odvesti natrag prije nego li je stupio u Pardes. Drugi kažu da je to bilo zbog toga što je on bio pod snažnijim utjecajem halahe. No, pitam se: Je li istina da je jedino on od njih bio istinski rabin: privučen Bogu svojom ljubavlju prema Bogu, on bi učio druge i poveo ih za sobom? Tako je on učinio ono što čini učitelj: kada nauči velike stvari, on se vrati da i njih podučiti tome. Budući da je još uvijek imao učenike koje je trebao podučavati, on se nije mogao samo tako odreći života poput Ben Azaja; zbog toga što je podučavao, on je ograničio ono što je naučio na ono što može podučiti i tako nije prepunio svoj um poput Ben Zome; zbog toga što je uistinu podučavao Toru, on sebi ne bi dopustio da je zanemari kako bi slijedio svoje misli kad god mu se prohtije, kao što je to učinio Aher. Jednom kada su se našli okruženi zidinama, samo onaj koji je volio podučavati sigurno se vratio.

Završimo ovaj članak kratkom pričom iz Talmuda o ranom životu Rabi Akive, koja baca novo svjetlo na našu temu i može nas mnogo poučiti o njegovoj osobnosti:

»Rabi Akiva je bio pastir Ben Kalbe Sabue.⁶² Kći toga čovjeka, videći kako je skroman i plemenit [taj pastir] bio, rekla mu je: 'Ako se zaručim s tobom, bi li otišao [da učiš] na akademiju?' 'Da', odgovorio je on. Ona se tada potajno zaručila s njime i poslala ga tamo. Kad je njezin otac dočuo [što je učinila] potjerao ju je iz kuće i prisegom joj zabranio da se na bilo koji način okoristi njegovim imetkom. [Rabi Akiva] je otišao i dvanaest godina proveo na akademiji. Kada se vratio kući, doveo je sa sobom dvanaest tisuća učenika. [Dok je bio u svom rodnom gradu] čuo je nekog starca kako joj kaže: 'Koliko ćeš još dugo živjeti kao udovica?' 'Kad bi me samo poslušao', odvrtila je ona, 'on bi proveo još dvanaest godina [učeći]'. Reče [Rabi Akiva]: 'Ovo činim uz njezin pristanak', te je ponovo otišao i proveo daljnjih dvanaest godina na akademiji. Kada se konačno vratio, sa sobom je doveo dvadeset i četiri tisuće učenika. Njegova je supruga čula [da je stigao] i izašla je da se susretne s njime, kad su joj susjedi rekli: 'Posudi neku bolju odjeću i to odjeni', no ona je odgovorila: 'Pravednik pazi i na život svog živinčeta' (Izr. 12, 10). Kada mu je prišla, pala je do zemlje i poljubila mu

⁶² Ben Kalba Sabua – jedan od najbogatijih ljudi u Jeruzalemu u vrijeme Vespazijanove opsade, koji je na kraju bio poznat kao Cezar; vidi BT Gitin 56a.

noge. Njegovi služitelji su je krenuli maknuti u stranu, kada im je [Rabi Akiva] povikao: 'Pustite je, ono što je moje i vaše, njezino je.'⁶³ Njezin je otac, kada je čuo da je znameniti čovjek došao u grad, rekao: 'Otići ću k njemu; možda će on poništiti moju prisegu.'⁶⁴ Kada mu je prišao [Rabi Akiva] upitao ga je: 'Bi li dao prisegu da si znao da je on znamenit čovjek?' '[Da je znao]', odvratio je ovaj, 'makar jedno poglavlje ili makar jednu halahu [ja ne bih dao tu prisegu]'. On mu je na to rekao: 'Ja sam taj čovjek.' Ovaj je pao licem do zemlje, poljubio mu noge i dao mu polovicu svoga bogatstva.«⁶⁵

Kotel DaDon

The Four Who Entered the Pardes

Summary

This work is intended to examine one of the most interesting stories brought in the Rabbinical mystical literature, the story about *The four who attempted to enter Pardes*. Many scholars view it as a warning against the study of mysticism. They likewise generally agree that the tradition expressed in this story is a warning that attempts to dissuade those who might attempt to "enter pardes," i.e., to engage in the study of Jewish mysticism, mystical speculation, interpretation, or practice. The Rabbinic legend concerning the four who entered Pardes plays a particularly important role in scholarly discussion concerning the character of Jewish mysticism and its assessment in the Talmudic period. In this work we wished to analyse the identities and backgrounds of the four major figures included in this story: Shimon ben Azaj, Shimon ben Zoma, and Eliša ben Abuya (Aher) who are presented as antitypes to the ideal Rabbi Akiba, who embodies qualities that each of the others lacks. Prije nego li se upusti u raspravu, the author is analysing the two different versions of the story appears in two different sources; in the Babylonian Talmud and in the Zohar. Later on the author is explaining the concept of *Pardes* in rabbinical literature and the Jewish perspective toward Kabala study. The main discussion is about the four rabbis and their personal stories. This work is analysing this question through many sources of Rabbinical literature from the Talmud time through the middle ages until modern time, literature that for the first time is being translated to the Croatian language by the author from Hebrew and Aramaic.

Key words: Pardes, Zohar, Ben Azaj, Ben Zoma, Aher, Rabi Akiba.

(na engl. prev. Kotel DaDon)

⁶³ Tj. zahvaljujući njezinom prijedlogu on, a preko njea i njegovi učenici, uspjeli su steći svoje znanje.

⁶⁴ Koje nadležni autoritet pod određenim uvjetima može učiniti.

⁶⁵ BT Ketubot 62b-63a, Vilnius (s aram. prev. K. D.).